

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru na téma Mezigenerační vztahy

(2005/C 157/28)

Dne 29. ledna 2004 se Evropský hospodářský a sociální výbor rozhodl, v souladu s článkem 29, odstavec 2 svého jednacího řádu, vypracovat stanovisko z vlastní iniciativy na téma: „Mezigenerační vztahy“.

Specializovaná sekce „Zaměstnanost, sociální věci a občanství“ která je zodpovědná za přípravu prací Výboru k tomuto tématu, přijala své stanovisko dne 25. listopadu 2004. Zpravodajem byl pan BLOCH-LAINÉ.

Na svém 413. plenárním zasedání ve dnech 15. a 16. prosince (zasedání ze dne 16. prosince), přijal Evropský hospodářský a sociální výbor následující stanovisko 143 hlasy pro, 2 hlasy proti, 9 členů se hlasování zdrželo.

1. PREAMBULE

1.1 Uspořádání mezigeneračních vztahů ⁽¹⁾ je očividně jeden z hlavních faktorů ovlivňující úroveň soudržnosti všech společností, zejména naší vlastní, v důsledku celkového probíhajícího geopolitického vývoje, který představuje jejich **UNIE**.

1.2 Charakteristickým rysem evropských národů je stárnutí jejich populací. Tento fenomén má výrazný dopad na jejich společnosti a staví je před souhrn výzev, které jim ukládají odpovědnost, aby správným způsobem a v dostatečném předstihu tento fenomén odhadly a čelily mu. Mají odpovědnost za definování a provádění toho, čemu je možné říkat „generační politika“ ⁽²⁾; to znamená neupřednostňovat krátkodobá, neúplná a izolovaná opatření, ale provádět souhrnnou, celkovou a systematickou strategii podporující v dlouhodobém měřítku porozumění a solidaritu mezi stále se zvyšujícím počtem generací, které vedle sebe existují.

1.3 Průzkum stavu této situace však, bez ohledu na rozdíly a zvláštnosti jednotlivých národů, vede k odhadům, že je „před námi ještě dlouhá cesta“. Evropský hospodářský a sociální výbor se domnívá, že tento problém je rozhodující pro budoucnost Evropy a má v úmyslu mu trvale věnovat mimořádnou pozornost v diskusích a pracovním programu v průběhu nadcházejícího období.

Toto je odůvodnění pro vypracování tohoto stanoviska, jehož cílem je:

— po připomenutí některých zjištění a úvah ⁽²⁾;

— navrhnout určité směry a doporučení ⁽³⁾.

2. ZJIŠTĚNÍ A ÚVAHY

2.1 Je spravedlivé si říci, že v průběhu posledních padesáti let nevytvořily naše země a jejich společné instituce optimální

část nástrojů a technik pro předpovědi, navzdory nebyvalé zásobě, kterou měly k dispozici, aby definovaly a prováděly politiky související s touto oblastí; to znamená co nejvhodnějším způsobem působit na různé problematiky a složky.

2.1.1 Při formulování tohoto stanoviska existují tři druhy krajností, na které je třeba si dávat pozor:

2.1.1.1 První souvisí s prohlášením, že přesná předpověď v této věci byla velmi jednoduchá, což je chybné: demografická věda díky osvědčeným metodám s jistotou umožňuje objasnit střednědobé a dlouhodobé perspektivy. Dobře však víme, že takto načrtnuté linie se mohou pod vlivem hospodářských, sociologických a politických okolností celkem nečekaně odchýlit. Takto se například stává, že ačkoli porodnost, úmrtnost a migrační toky se mění v závislosti na jejich vlastním rytmu, jsou navíc ovlivněny vnějšími, vedlejšími faktory, jako je např. hospodářský růst nebo jeho zpomalení, sociální nejistota, změna zvyklostí, politické prostředí a stupeň důvěry občanů v budoucnost. Navíc, experti vycházejí z demografických údajů či všeobecné hypotézy založené na průměrných hodnotách. Tyto průměrné hodnoty se však liší podle toho, kteří experti je zjišťují.

2.1.1.2 Další krajností je podceňovat již objasněné programy, jejich stabilitu a výsledky získané za posledních padesát let v oblasti zdraví, sociální ochrany, solidarity, školení, vybavení a infrastruktury, územního plánování, sociálního dialogu, společenského života atd.

2.1.1.3 Třetí krajností by bylo snížit inovační a slibované perspektivy realizované nebo zahájené Radou, Evropským parlamentem a Komisí v mnoha oblastech.

⁽¹⁾ Mezigenerační vztahy zde jsou hodnoceny z hospodářské, sociální, kulturní či politické perspektivy

⁽²⁾ Jedná se o výraz převzatý ze zprávy pana Jeana BILLETA předložené Hospodářské a sociální radě Francie v roce 2004

2.1.2 Od konce druhé světové války však značně chybí prozíravost a předvídavost, pokud jde o sociálně nebezpečné následky stárnutí populací v našich zemích. Tento demografický fenomén je důsledkem spojení dvou předvídaných a signalizovaných tendencí: prodloužení očekávané délky života a pokles porodnosti. Navzdory veškerým nesrovnalostem nebo malým rozdílům v diagnóze předpovědí expertů, nebyla nikdy skutečnost, že se jedná o nevyhnutelný jev, zpochybněna.

2.1.3 Nechceme-li zůstat slepí k realitě, nemůžeme popřít, k jak závažným nedostatkům, opomenutím a chybám došlo při včasné zohledňování současné, naléhavé a přetrvávající situace: stále častěji spolu žijí v zemích Evropské unie tři až čtyři generace, nikoli pouze dvě.

2.1.4 Oblast těchto nedostatků v přizpůsobení se je bohužel početná. Mezi jinými lze uvést tyto příklady:

- financování důchodů: v některých našich státech lze přinejmenším říci, že řešení problému bylo příliš dlouho odlišné, problém se začal řešit pozdě a „za tepla“ v konfliktních podmínkách, kterým se mohlo předejít.
- konkrétní úlohy zvyšujícího se počtu aktivních věkových skupin v chodu podniků a administrativ a jejich příspěvky: narychlo přijatá ustanovení na řešení otázek počtu zaměstnanců a snižování operačních nákladů nebraly dostatečně v potaz „vedlejší ztráty“ a škodlivé účinky krátkodobých prostředků.
- Celoživotní vzdělávání: obavy související s prodloužením aktivního života byly v některých případech příliš často zanedbávány, pokud jde o „starší“ pracovníky
- urbanizace, bydlení a umístění společenských a obchodních zařízení: koncepce, které zvítězily v těchto oblastech, často zapomínaly na specifické potřeby velmi mladých, velmi starých a úplných či neúplných rodin.
- dědictví materiálních hodnot: právní a daňová ustanovení nebyla přezkoumána nebo upravena z hlediska demografického vývoje.

- vztahy mezi výchovou a prací: pouze několik zemí zaznamenalo pokrok v této oblasti, zatímco mnohem více zemí zaostává.
- zachování, zhodnocení, využití a sdílení získaných zkušeností a pamětí: technologický pokrok, inovace v oblasti řízení a určitý kult „omlazování“ nebyly dostatečně předvídaný s ohledem na rizika promarnění znalostí, zkušeností a vzpomínek.
- Kultury: občas jsme možná s příliš velkou servilností vytvářeli kult ⁽¹⁾ kultur objevujících se bez dostatečného rozlišení, co je moderní a co vychází z vynálezů představujících trvalý pokrok. Dovolili jsme, aby docházelo k zapomínání, neúctě, strachu, odmítnutí a tedy propasti mezi generacemi.

2.1.5 **Platnost ukazatelů blahobytu („welfare“):** EHSV pozitivně hodnotí aktivity, které vyvíjí podvýbor „Ukazatelé“ při Koordináčním výboru na sociální ochranu a zejména definování (či upřesnění předcházejících definic) navrhovaných ukazatelů. To dnes umožňuje najít pro každou věkovou skupinu ukazatele, které se týkají zejména rizika chudoby. Trvá na potřebě, aby tato práce pokračovala, zejména za účelem doplnění a upevnění škály ukazatelů, která by mohla vždy lépe hodnotit podmínku různých věkových skupin z kvantitativního i kvalitativního hlediska.

3. SMĚRY A DOPORUČENÍ

3.1 Proč docházelo během posledních desetiletí tak často k přehlížení těchto skutečných a významných otázek? To je jeden z velkých a důležitých předmětů sociologických a politických úvah, o kterém není potřeba v rámci tohoto stanoviska příliš dlouho diskutovat. Jakkoli by tomu bylo, EHSV si stojí pevně za svým přesvědčením: Výbor je poradní instance a jako taková je méně vystavena těžkostem a tlakům současnosti než aktéři dělající rozhodnutí. Pestrost jeho členů, jejich zvyk pracovat svobodně a stále spolu, vzájemně si porovnávat své zkušenosti, znalosti, informace, obavy a sdílet své myšlenky a analýzy, své postoje při vypracovávání metodických návrhů, své zapuštění kořenů a snahy v tom, čemu se říká „participativní demokracie“. Podobné potenciální výhody a schopnosti otevírají Výboru pracovní oblasti, ve kterých má svobodu i zodpovědnost být aktivnější než v současnosti. „Mezigenerační vztahy“ jsou příkladem takovéto oblasti.

3.1.1 Aby bylo možné zasáhnout do této rozsáhlé problematiky, je třeba zůstat opatrným a rozumným:

3.1.1.1 EHSV musí zůstat na svém místě a vyhnout se tomu, aby si stanovil cíle nad rámec svých možností a takové, které neodpovídají jeho poslání.

⁽¹⁾ v některých případech bez postranních, obchodních úmyslů

3.1.1.2 Předčasná úvaha, která se též nazývá „výhledová“, nesmí být zaměňována s plánováním či s futurologií.

3.1.1.3 Nejserióznější vědci rádi připomínají, že jejich poznání je pouze „řadou chyb s odkladem“. Ekonomie není totiž exaktní věda, a sociologie ještě méně. Není proto důvod, aby se socioekonomické předpovědi vyhnuly nebezpečí chyby.

3.1.1.4 V oblasti mezigenerační vztahů dochází k mnoha činnostem. Některé z nich se vztahují k nápravným opatřením, jiné ke změně v řízení a další si vyžadují velkou kapacitu výzkumu a investice. Je důležité správně tyto oblasti identifikovat, správně je rozlišovat a ve všech případech se vyhnout nebezpečným nebo neplodným utopiím.

3.1.2 Pokud jde o metodu, kterou Výbor zamýšlí přijmout, aby tak správně plnil svou úlohu pro dosažení cíle, který si v této oblasti stanovil, rozhodl se EHSV pro co nejužší spolupráci s institucemi Unie: Radou, Parlamentem a Komisí. Toto rozhodnutí mu ukládají výše uvedené důvody, formulované v odstavcích 2.1.1.3 a 3.1.2 a zároveň vůle respektovat jak znění, tak smysl institucionálních textů, a také požadavky, které jednoduše vycházejí z „dobrého úsudku“.

3.1.2.1 Oblast „mezigeneračních vztahů“ je obzvláště rozsáhlá. V této úvodní studii je možné udělat pouze velmi obecný přehled této problematiky.

3.1.2.2 Výbor se rozhodl, že využije tohoto úvodního stanoviska, aby upoutal pozornost institucí Unie na seznam témat, která by mohla být zpracována, budou-li mít podobnou formu, kterou je třeba si stanovit ve snaze vzájemné návaznosti a spolupráce mezi jednotlivými institucemi. Tento seznam je následující, bez prioritního pořadí:

- rozsah, závažnost a hranice úloh a odpovědností, které v budoucnu případnou rodinám ve společenském uspořádání společnosti: děti, dospělí, rodiče, prarodiče.
- Přístup žen na pracovní trh a ke kolektivním zařízením určeným k péči o děti.
- samota a izolovanost v evropských společnostech: starší občané (¹), znevýhodnění mladí lidé: „chudé dětství“.
- mezigenerační smlouvy a solidarita mezi generacemi: jak najít správné řešení z politického a sociálního hlediska, to

(¹) Viz zejména stanovisko EHSV „K 7. rámcovému programu výzkumu: potřeba výzkumu v rámci demografické změny - kvalita života ve stáří a potřeba technologie“, zpráva paní HEINISCH -CESE 1206/2004 z 15. září 2004.

znamená při respektování budoucnosti, s ohledem na úsilí a tlaky současnosti a mlčení těch, kteří se domnívají, že mají právo mlčet, protože tu nebudou?

- urbanizace, bydlení a mezigenerační vztahy: koncepce a modely urbanizace a bydlení, které se zavádějí během posledních let často zapomínají na nově se objevující významné generační potřeby. Jedná se především o problémy, které jsou dány:
- rozvojem (šťastným) zařízením umožňující starším lidem bydlet samostatně a vývojem jejich vztahů s mladšími generacemi, s dětmi a mladistvými;
- nuceným soužitím mladých, svobodných lidí (studenti, pracující) v rodinných bytech, které nebyly stavěny k tomuto účelu;
- potřebou najít pro „složité“ rodiny trvalé, neoddělené ubytování;
- Jaké užitečné úlohy může a musí hrát „participativní demokracie“ v uspořádání mezigeneračních vztahů?

3.2 Výbor se rozhodl, že se bude od nynějška formou doporučení více a dlouhodoběji zaměřovat na dva aspekty obecného charakteru, které by rovněž mohly být předmětem spolupráce s institucemi Unie, budou-li tyto souhlasit.

3.2.1 **Délka aktivního života:** to je jedna z otázek, které nejlépe ilustrují nedostatek rozumného a včasného přístupu evropských zemí, s ohledem na výzvy, které jim již dávno klade stárnutí jejich populací.

3.2.1.1 Zkracování profesních kariér vytváří ztrátu ekonomického, sociálního a kulturního potenciálu. Nedošlo k očekávaným efektům v oblasti sdílení práce a zvýšení zaměstnanosti mladých. Zkrácení profesní kariéry bylo v mnohých zemích považováno a využíváno jako „regulační hodnota“, krátkodobě výhodná.

3.2.1.2 Předsudky a špatné předpoklady, provedené těmi, co vytvářejí rozhodnutí, vedly v politice, podnicích i ve veřejném mínění k názorům, že starší pracovníci jsou méně schopni se adaptovat na změny ve výrobních technikách a metodách řízení, a brzdili by pokrok v produktivitě.

3.2.1.3 Již několik let však vznikají užitečné studie, silná varování a citlivá doporučení. V tomto ohledu je třeba zdůraznit zejména prozíravost, kontinuitu a kvalitu úsilí Komise, které v této obtížné problematice dosáhla. Je třeba rovněž zmínit náležité práce provedené OECD a mnohými výzkumnými instituty, profesními organizacemi a hospodářskými a sociálními radami v různých zemích.

3.2.1.4 Rozsah opatření, které je třeba uskutečnit, aby se tento trend změnil, je v dnešní době dobře určený a známý: zajistit lepší zaměstnatelnost starších lidí zdokonalením metod celoživotního vzdělávání; zlepšit kvalitu práce a zvýšit pružnost pracovní doby, za účelem lepší vyváženosti pracovní doby a soukromého života; rozvíjet v podnicích a administrativách pracovní skupiny „smíšených věkových kategorií“; zvyšovat sebedůvěru starších pracovníků; zvýšit opatření na ochranu jejich zdraví; zabezpečit dlouhodobě lepší plánování kariéry; vytvořit pobídky za využití daňového a penzijního systému atd.

3.2.1.5 Vůli prodlužovat podněcováním svobodného výběru délku aktivního života v Evropě proklamovala Rada Unie zejména v Lisabonu a Stockholmu.

3.2.1.6 Avšak kromě velmi malého počtu zemí je možné konstatovat, že:

— daňové systémy a systémy sociálního zabezpečení, stejně jako kolektivní smlouvy a dohody podniků, mají charakteristiky a ustanovení, které explicitně či implicitně nabádají k předčasnému odchodu do důchodu;

— prohlášení a záměry formulované v průběhu zasedání Rady nejsou ve skutečnosti v jednotlivých členských státech dostatečně přejímány.

3.2.1.7 Existuje shoda v názoru, že změna v tendencích a v současných zvyklostech nebude výsledkem zázračné, rychlé přeměny.

Skutečně, vzhledem k síle zvyklostí, různosti typů, velikostí a „kultur“ podniků a administrativ, kvůli běžným a legitimním problémům v sociálním dialogu na stejné téma, kde jednoduše nelze zastávat zrušení „dosažených sociálních výsledků“, jelikož by to vedlo přímo k pohromě, si vyžadují požadované změny realizaci poměrně komplexních globálních strategií. Přeměna může být dosti dlouhá. To je další důvod, proč neztrácet čas. Je třeba začít vytvářet a uplatňovat tyto strategie.

3.2.2 **Výbor vyzývá ty, co dělají rozhodnutí v Unii**, to znamená Parlament a Radu, aby se zřetelněji, konkrétněji a aktivněji angažovaly ve státech, které je zvolily a daly jim mandát, pro zajištění větší shody mezi tím, co se „řekne“ a tím, co se „udělá“. Toto by je mělo vést, v společném zájmu Evropské unie, která vyhlásila svou ambici stát se nejmocnější ekonomikou světa, aby:

— správně stanovily, v právních nebo smluvních systémech, které jsou v jejich zemích platné, opatření, která se, explicitně či implicitně, staví proti dobrovolnému prodloužení aktivního života;

— lépe a více zvážily, zda není pravý čas se řídit doporučeními Komise a rychleji a rozhodněji aplikovat její směrnice;

— vedly kampaně na informování, podporu a přesvědčení hospodářských a sociálních partnerů a těch, co dělají rozhodnutí, aby zlepšily komunikaci s médii ve svých zemích.

3.2.3 **Znovu vyvážit věkové struktury v Evropě:** zde stačí pouze připomenout velmi alarmující perspektivy, které byly stanoveny v množství studií týkajících se důsledků, jaké bude mít pokles plodnosti a porodnosti na demografii Evropské unie: nedostatečná reprodukce generací, která určitě nebude kompenzována imigrací, může jenom snižovat postavení Evropy ve světě a v samotné Evropě zapříčinit hospodářské a finanční problémy, stejně jako nežádoucí rizika propastí a konfliktů mezi generacemi.

3.2.3.1 Jestliže se domníváme, že opětovné vyvážení věkové struktury evropských zemí musí být dlouhodobým cílem, vyplývá z toho, že Evropská unie by si měla stanovit úkol, aby podpořila zvýšení porodnosti v členských zemích a za tímto účelem věnovala větší pozornost rodinným politikám v těchto zemích. Evropské unii se nedá vytýkat, že by se nezajímala o otázky rodiny: Rada ministrů předložila při různých příležitostech návrhy týkající se rodiny. Směry vytvořené na úrovni Unie však zůstávají pouhým úlomkem a zaměřují se na cíle, které jsou jistě opodstatněné a zajímavé, ale velmi neúplné. ⁽¹⁾

3.2.3.2 Samozřejmě nebude snadné se lépe a víc v této problematice angažovat: politiky vedené členskými státy jsou výrazně odlišné; „politiky porodnosti“ jsou nákladné; konečně a navíc, existují výrazné rozdíly v názorech jak mezi experty, tak mezi těmi, co dělají rozhodnutí o efektivnosti těchto politik. EHSV se však domnívá, že tyto problémy, jakkoli jsou závažné, by neměly ospravedlňovat setrávající zdrženlivost ze strany institucí Unie.

⁽¹⁾ Problémové rodiny; opatrování dětí, mateřská a rodičovská dovolená

3.2.3.3 Výbor považuje za žádoucí, aby instituce definovaly v této oblasti skutečnou strategii, která bude brát v potaz různé aspekty této problematiky. Zejména je třeba, aby podporovaly členské státy, aby vedly rodinné politiky s dlouhodobým cílem znovu vyvážit věkové struktury v členských zemích Unie.

3.2.3.4 EHSV je připraven a žádá pouze aktivní spolupráci, v rámci svých možností, na pracích, které by vyžadovaly podobný postup, jestliže by došlo k jeho zavedení.

4. ZÁVĚR

4.1 Společnosti Evropy a evropská společnost, kterou začaly společně budovat jsou a průběžně budou konfrontovány s riziky sociálních, politických, etnických a kulturních propastí. Především záleží na tom, aby se k nim nepřipojily hrozby mezigeneračních propastí.

4.2 Ve své podstatě problémy, které představují mezigenerační vztahy, mají rámcově dlouhodobý časový horizont. To samé platí pro výzkum a jejich řešení.

4.3 Rozmanitost a komplexnost sektorových složek, které je třeba vzít do úvahy, nejsou výmluvou pro to, aby nedocházelo k rozvoji celkového a systematického předvídavého přístupu; v této oblasti, jako v jiných, tyto problematiky nejsou rozdělitelné ani oddělitelné. Je třeba rovněž zdůraznit, že kvalitní řízení problematiky mezigeneračních vztahů bude mít velmi pozitivní ekonomické dopady.

4.4 Třebaže bychom neměli věci uspěchat a ani samozřejmě porušit princip subsidiarity, je žádoucí, aby Evropská unie a členské státy nezaujaly maximalistický ani minimalistický přístup.

4.5 Evropský hospodářský a sociální výbor považuje tuto formu diskusí za velmi důležitou. Ta zjevně vzbuzuje rostoucí pozornost, která však zatím nezastává místo, jež by si s ohledem na politické snahy států a Unie zasloužovala.

4.6 Toto stanovisko je reakcí na výzvu: přispívat k tomu co se vyvíjí, k budoucnosti, většímu souladu v prvořadých tématech, která si vyžadují koordinovanou a větší intervenci většiny aktérů. Ta si vyžaduje, abychom se vyhnuli nadřazenosti zájmů s krátkým časovým horizontem, a také konstruktivní plán. Jde o postupné vypracovávání **nového mezigeneračního paktu na územích Evropské unie.** ⁽¹⁾

4.7 Toto stanovisko není v žádném případě konečným dokumentem. Nemá v záměru dávat konečná řešení. Navrhuje otevřít cestu, angažovat se v práci dlouhodobého charakteru, která bude ještě nějaký čas pokračovat.

4.8 V této fázi doporučuje Výbor zorganizovat v reálných termínech veřejné zasedání s úvahami k této rozsáhlé problematice. Tato konference by mimo jiné sjednotila ty, co dělají politická rozhodnutí, zástupce evropských institucí, aktéry občanské společnosti a experty. Výbor se považuje za kandidáta na zahájení a zorganizování podobné iniciativy.

4.9 Výbor se chce a musí trvale angažovat v této oblasti a po celou dobu úzce spolupracovat s institucemi Unie.

V Bruselu dne 16. prosince 2004.

Předsedkyně

Evropského hospodářského a sociálního výboru

Anne-Marie SIGMUND

⁽¹⁾ V tomto ohledu je vhodné zmínit význam Zprávy Skupiny ns vysoké úrovni z května 2004 o budoucnosti sociální politiky v rozšířené Evropské unii.